

УДК: 338.45.01 (061.1ЄС)

ВІТЕР І.І.,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
провідний науковий співробітник Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС У ХХІ СТОЛІТТІ

Анотація. У статті аналізуються проблеми глобальної індустріалізації провідних країн як обов'язкової передумови подальшого розвитку людства та протидії віртуальній економіці. Досліджується нова роль промислової політики в провідних країнах ЄС як невід'ємної складової глобальної стратегії розвитку в умовах постіндустріальності.

Ключові слова: постіндустріальне суспільство, нова індустріалізація, стратегічні імперативи неоіндустріалізації провідних європейських країн, нова промислова політика Європейського Союзу.

Витер И.И., кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, доцент, ведущий научный сотрудник Государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины»

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ПРОМЫШЛЕННОЙ ПОЛИТИКИ ЕС В ХХІ ВЕКЕ

Аннотация. В статье анализируются проблемы глобальной индустриализации ведущих стран как обязательной предпосылки дальнейшего развития человечества и противодействия виртуальной экономике. Исследуется новая роль промышленной политики в ведущих странах ЕС как неотъемлемой составляющей глобальной стратегии развития в условиях постиндустриальности.

Ключевые слова: постиндустриальное общество, новая индустриализация, стратегические императивы неоиндустриализации ведущих европейских стран, новая промышленная политика Европейского Союза.

Viter I.I., Ph.D. in Economics, Senior Researcher, Associate Professor, Leading Researcher at the State Institution «Institute of World History of NAS of Ukraine»

STRATEGIC GUIDELINES EU INDUSTRIAL POLICY IN THE XXI CENTURY

Abstract. The article analyzes the problems of global industrialization of leading countries as a prerequisite for further development of mankind and combating the virtual economy. We investigate the new role of industrial policy in the leading countries of the EU as an integral component of the global strategy of development in a post-industrial.

Keywords: post-industrial society, the new industrialization, strategic imperatives of neo industrialization of leading European countries, the new industrial policy of the European Union.

Постановка проблеми. Постіндустріальна економіка, до якої перейшли країни ЄС, передбачає зростання сфери послуг як у структурі ВВП, так і в структурі зайнятих. В той же час промисловість залишається ключовою сферою економіки Союзу, матеріальною базою та важливим інструментом інтеграції країн-членів та угруповання в цілому в глобальну економіку, а рівень розвитку промисловості значною мірою визначає якість життя населення європейських країн. Більше того, від розвитку промисловості багато в чому залежить розвиток і самого ЄС. Тому тема ефективності промислової політики Європейського Союзу за сучасних умов є актуальною.

Дослідження проблем неоіндустріалізації країн Європейського Союзу особливо важливо для нашої країни, виходячи з її євростратегічних напрямів, а також враховуючи значний вплив ЄС на соціально-економічний розвиток України та перспективи її нової глобальної індустріалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан наукової розробки проблеми промислової політики провідних європейських країн можна охарактеризувати в двох аспектах. З одного боку, тема дослідження розроблена достатньо широко та глибоко, якщо мати на увазі роботи, присвячені промислому розвитку країн ЄС. Окрім цього, жодна програма розвитку ЄС не обминала цього питання. З іншого боку, вкрай мало дослідників акцентують увагу на загрозах переходу цих країн до постіндустріальної стадії розвитку. Справедливості заради необхідно відзначити, що останнім часом керівні та наукові кола Європейського Союзу почали гостро ставити ці питання ще й через такі фактори, як зниження конкурентоспроможності європейських країн відносно інших країн світу, організаційні та фінансові складнощі всередині Союзу, світову фінансову кризу, яка стає перманентною. Очевидно, що промисловий розвиток призваний багато в чому вирішити ці питання. Саме тому промислова політика, нова індустріалізація останнім часом стають головним стратегічним напрямом глобальної інтеграційної стратегії ЄС, а лідируючі позиції в науковій розробці проблем нової індустріалізації займають Європейський Союз, ОЕСР і частково Європейська економічна комісія ООН.

В Україні цими питаннями тією чи іншою мірою займаються Інститут економіки і прогнозування НАН України, Інститут економіки промисловості НАН України (м. Донецьк) та деякі інші установи, окремі науковці. Значна увага цим питанням була приділена у колективних монографіях ІСЕМВ НАН України.

Теоретичні проблеми постіндустріального суспільства досліджували такі українські та російські вчені, як О.Г.Білорус, Д.В.Іванов, В.Л.Іноземцев, Д.Г.Лук'яненко, Ю.М.Пахомов. Міжнародний аспект проблем індустріалізації в своїх працях розглядали Т.В.Бауліна, О.Г.Білорус, Ю.І.Єхануров, М.В.Жук, А.О.Задоя, В.В.Ковалевський, Ю.Г.Козак, Д.Г.Лук'яненко.

Проблемам розвитку Європейського Союзу присвячено багато наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених, зокрема, Ю.В. Борка, Р.Д. Патори, А.Н. Поручника, В.Р.Сіденка, А.С.Філіпенка, В.І. Чужикова та ін. Процеси модифікації стратегій росту були розглянуті такими авторами, як Є.І. Арабей, Г.М.Попхадзе, В.В. Трофімова.

Однак питання модернізації промислової політики ЄС у XXI ст. в умовах формування світової системи глобалізму ще недостатньо вивчене і потребує більш ретельного аналізу як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Головна ідея дослідження полягає в тому, що нова глобальна індустріалізація виступає обов'язковою передумовою подальшого розвитку людства і протидією віртуальній економіці, а промислова політика кожної країни є складовою її глобальної стратегії розвитку. Отже, **мета статті** – дослідити проблеми глобальної індустріалізації провідних країн, розкрити нову роль промислової політики в провідних країнах ЄС як невід'ємної складової глобальної стратегії розвитку в умовах постіндустріальності, визначити стратегічні орієнтири промислової політики ЄС за сучасних умов.

Виклад основного матеріалу дослідження. З останньої чверті XX ст. в структурі економіки розвинутих країн відбуваються зрушення, які свідчать про перехід цієї групи до вищої, постіндустріальної стадії економічного розвитку. При наявності потужної суперсучасної промисловості в цих країнах починає стрімко зростати роль сфери послуг, яка дає більше половини ВВП і охоплює переважаючу частину зайнятих у народному господарстві. Так, на початку XXI ст. частка сфери послуг у ВВП США дорівнює 76,9%, Великої Британії – 77,1%, Японії – 76,5%, Німеччини – 72,6%, Франції – 79,4% [1, с. 24]. В країнах-членах ЄС питома вага обробної промисловості у валовій доданій вартості зменшилася з 27 % у 1979 р. до 19 % у 2001 р. Частка добувної промисловості також скоротилася з 12 % до 9 % валової доданої вартості [2, с.309]. Сьогодні більша частина ВВП країн ЄС створюється у третинному секторі економіки – близько 71,5%; на частку вторинного сектора припадає (в середньому) 26,7% [3], відповідні тенденції спостерігаються і в структурі зайнятості за секторами економіки.

В той же час промисловість, як і раніше, спричиняє дуже значний вплив на всі сторони суспільного розвитку держав і світове господарство в цілому. Значення індустріального сектора в світовій економіці підтверджується такими цифрами: частка промисловості у створенні ВВП світу – близько 1/3, а в структурі економічно активного населення – близько 1/5, незважаючи на триваючий бурхливий розвиток третинного сектору економіки [4]. Промисловість залишається провідною галуззю матеріального виробництва (порівняно з двома іншими – сільським господарством і будівництвом). В цілому по світу і великих його регіонах (особливо в другій половині XX ст.) вона розвивалася швидше за інші галузі виробничої сфери, в зв'язку з чим її частка в структурі матеріального виробництва постійно зростала (в 1950 р. – 56%; у 2000-х рр. – близько 68%, без урахування будівництва). У період 1980-1990 рр. середньорічне зростання доданої вартості в промисловості становило 3,3% (у сільському господарстві – 2,8%). Хоча в період 1990-2000 рр. темпи зростання світового промислового виробництва дещо знизилися – до 2,1% (а в сільському господарстві до 1,2%), при загальному середньорічному зростанні світового ВВП, що складав 2,4%. У 2007 р. темпи зростання світового ВВП і світової промисловості знаходилися на позначці 5%. Однак в 2008 р. вибухнула світова фінансово-економічна криза, і темпи зростання ВВП світу та окремих країн істотно знизилися (у 2010 р. – 3,8% [5], в 2011 і 2012 рр. – 3,2 і 3,6% відповідно [6]). Криза зачепила як розвинені (падіння ВВП в 2009 р. склало 3,9%), так і країни, що розвиваються (темпи зростання ВВП знизилися в 2009 р. до 1,9%). На думку експертів Світового банку, деяке зниження темпів зростання світової економіки розвинених країн в 2011 р. в порівнянні з 2010 р. (у 2010 р. – 2,7%, у 2011 р. – 2,2% [7]) пов'язане також з низькими темпами зростання японської економіки після землетрусів і цунамі й впливом цих катаклізмів на всю світову економіку [8]. У зовнішньоекономічній діяльності багатьох держав і в міжнародному обміні зберігається домінуюче значення промислової продукції. Іншими словами, зменшення частки промисловості у створенні світового ВВП і зайнятості населення у вторинному секторі, яке відзначається за останні п'ятдесят років, не викликало загального зниження ролі і значення індустріального сектора в світовій економіці і в господарстві більшості країн світу [4].

Навпаки, без сучасної, базованої на інноваціях, промисловості неможливий подальший розвиток жодної сучасної країни. В той же час в процесі переходу до постіндустріальної стадії розвитку провідні країни поступово втрачають свою матеріально-технічну базу, в першу чергу – промисловість, їх економіка стає все більш віртуальною та неконтрольованою. І в цьому полягає основна проблема сучасного економічного розвитку провідних країн світу.

Отже, реалізуючи промислову та структурну політику, провідні країни стикаються з певними протиріччями. З одного боку, вони активно формують економіку постіндустріального типу, яка характеризується, зокрема, збільшенням у ВВП частки послуг і, відповідно, зменшенням частки промисловості та сільського господарства. З іншого боку, матеріальне виробництво є основою високого рівня споживання і тому обсяги виробництва промислової продукції у провідних країнах залишаються дуже значними. Виробництво промислової та

сільськогосподарської продукції є також необхідним елементом економічної безпеки будь-якої країни. Тому збереження провідних позицій у світовому промисловому виробництві є для цих країн ключовим завданням [9, с. 110-111].

Таким чином, на порядку денному провідних країн світу постає *нова індустріалізація*. І дійсно, на початку XXI ст., у обстановці нового витка науково-технічної революції, позиції будь-якої країни або регіонального економічного об'єднання в конкурентній боротьбі на світовому ринку вирішальною мірою визначаються станом їх промислового і науково-технічного потенціалу, здатністю підприємств гнучко міняти свою виробничу структуру відповідно до потреб часу [10, с. 122]. Як і раніше, контрасти між розвиненими і країнами, що розвиваються, характеризуються в першу чергу рівнем розвитку їх промисловості та їх індустріальним потенціалом [4]. Насправді немає жодної країни в світі, яка досягла б високого ступеня економічного і соціального розвитку без розвитку та вдосконалення промислового сектора.

Враховуючи важливість промисловості не тільки для економічного, але й для соціального і екологічного розвитку країн світу, Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку ЮНІДО (UNIDO – *United Nations Industrial Development Organization*) впроваджує загальний сталий промисловий розвиток, ISID (*Inclusive and Sustainable Industrial Development*) з метою використання повного потенціалу вкладу промисловості для довгострокового і стійкого досягнення загального розвитку і добробуту [11].

Нове бачення світового промислового розвитку зафіксовано в основоположній *Лімській декларації ЮНІДО* (2013 р.) [12]. У ній описані майбутні заходи, суть і основний напрямок діяльності ЮНІДО на кілька років вперед. Згідно цього документу, рушійними факторами економічного зростання є підприємництво, постійна економічна диверсифікація, розвиток торговельних відносин, модернізація промисловості та технологічні інновації, а створення раціональної промислової стратегії залишається головним пріоритетом у всьому світі. Всі країни-учасниці ЮНІДО погодили в декларації: загальний сталий промисловий розвиток має стати важливою частиною порядку денного довгострокового розвитку після 2015 р.

Нова Лімська декларація ЮНІДО більш впевнено спрямовує світ шляхом *загального сталого промислового розвитку*, пропонує важливе керівництво при поданні світом перспектив на 2015 р. За словами Генерального секретаря ООН на 15-ї генеральній конференції ЮНІДО, «досягнення наших цілей потребуватиме значних змін і реструктуризації глобальної економіки. Промисловість і приватний сектор будуть відігравати ключову роль. Шляхом співпраці в поєднанні з просвітницькою діяльністю ми зможемо створити нові робочі місця, поліпшити суспільний добробут і захистити навколишнє середовище... За допомогою Лімської декларації ми знову підкреслили важливість побудови безпечного, процвітаючого та гідного життя для всіх. Разом ми зможемо охопити величезний потенціал загального сталого промислового розвитку».

ЮНІДО впевнена, що ISID стане ключовим рушійним фактором успішної інтеграції економічного, соціального та екологічного аспектів, необхідним для повної реалізації сталого розвитку на благо майбутніх поколінь. Таким чином, ЮНІДО просуває ISID шляхом створення і поліпшення необхідного промислового потенціалу країн-учасниць. З документів декларації випливає: реальне питання індустріалізації полягає не в тому, чи повинна вона бути пріоритетним напрямком розвитку. Суть полягає у тому, яка саме індустріалізація є пріоритетом для максимального впливу синергії з порядком денним глобального розвитку в напрямку до досягнення визначальної мети сталого розвитку і добробуту для всіх.

Передбачається, що загальний сталий промисловий розвиток забезпечить міцну основу для глобальної економіки, колективного добробуту для кожного суспільства і захисту навколишнього середовища. Експерти говорять про наступну промислову революцію, яка буде характеризуватися партнерством, при якому уряди, приватний сектор та інші зацікавлені сторони співпрацюють для реалізації цих перетворень [11].

В цілях зміцнення і оновлення промислової бази в індустріально розвинених країнах з ринковою економікою вже не перший рік розробляється і успішно проводиться в життя *промислова політика* як частина економічної політики [10, с. 122]. Враховуючи важливість нової індустріалізації для провідних постіндустріальних країн світу, промислову політику за сучасних умов можна прирівняти глобальній стратегії. В той же час доцільність тих чи інших форм включення країни в процес глобалізації може бути виявлена лише після того, як держава визначилась з системою своїх уподобань [13, с. 17], обраних пріоритетів й макроекономічної (в тому числі, промислової) політики держави [14]. В цьому сенсі можна казати, що промислова політика є складовою глобальної стратегії.

Розуміючи необхідність неоіндустріалізації та важливість державної промислової політики в епоху постіндустріальності, провідні країни світу почали приділяти їй підвищену увагу й на сьогодні накопичили значний досвід її застосування й модернізації. Зростаюча роль державної промислової політики в зарубіжних країнах обумовлена низкою причин, найбільш істотною серед яких є різке загострення конкуренції на світових ринках. У 90-х рр. XX ст. нові індустріальні країни – Республіка Корея, Гонконг, Тайвань, Сінгапур, Бразилія, Мексика – захопили лідерство в багатьох галузях економіки завдяки тому, що сформували високоефективну і гнучку структуру промисловості з орієнтацією на виробництво новітньої наукоємної продукції. Боротьба за лідерство на глобальному ринку обумовила підвищену увагу сектору державного управління і вчених до державної промислової політики. В її основу закладались такі вихідні методологічні та концептуальні принципи: перелив капіталу в галузі, які мають потенційні можливості у найближчій перспективі досягти високої конкурентоспроможності й швидко вийти на світові ринки; надання допомоги галузям, які зазнають труднощів; прискорення розвитку провідних галузей, що спроможні надати нові імпульси технічному і технологічному прогресу; створення державного банку промислового розвитку, який має фінансувати підприємства, корпорації й окремі галузі з підвищеним ступенем ризику [15, с. 36-38].

Світовий досвід свідчить, що промислова політика набуває ефективності за умов раціонального визначення мети (стратегічних пріоритетів) та інструментів для її досягнення (табл. 1).

Таблиця 1

Основні принципи промислової політики в розвинутих країнах

Країни	Мета	Інститути	Інструменти
Франція	Інтеграція національної промисловості в ринкове середовище ЄС	Міністерство промисловості, пошти та зв'язку, Міністерство економіки, фінансів та бюджету	Переважне застосування непрямих інструментів: податкових, грошово-кредитних, бюджетних. Експортна політика (торгові місії, державне страхування, пільгове кредитування)
Німеччина	Підвищення конкурентоспроможності в цілому, особливо наукоємного сектору. Денаціоналізація інфраструктурних галузей економіки	Міністерство економіки, Міністерство фінансів	Податкова та бюджетна політика для впливу на регіональну інвестиційну складову. Стимулювання інвестицій в наукоємний сектор. Підтримка стратегічно важливих галузей (вугільної)
Великобританія	Підтримка конкурентоспроможності промисловості. Захист внутрішнього ринку	Територіальні департаменти з питань промисловості	Макроекономічне регулювання промисловості, підтримка наукоємного сектору
США	Підтримка конкурентоспроможності промисловості, захист внутрішнього ринку, експансія на зовнішніх ринках	Держрегулювання на рівні окремих штатів, місцеві органи управління	Переважне застосування непрямих інструментів: податкових, грошово-кредитних, бюджетних

Джерело: [16].

Все це повною мірою справедливо й щодо Європейського Союзу, який володіє потужним інтелектуальним і технологічним потенціалом у промисловості, а отже – має всі перспективи перетворення на один з високотехнологічних промислових центрів глобальної економіки. І дійсно, на частку Європи припадає близько третини промислової продукції світу; серед галузей її міжнародної спеціалізації – атомна енергетика, нафтогазовий комплекс, автомобільна, авіакосмічна, електротехнічна, хімічна, легка та харчова промисловість, високотехнологічні галузі машинобудування (верстатобудування, виробництво комп'ютерів і електроніки), виробництво нових конструкційних матеріалів, біотехнології [3]. Роль промисловості у забезпеченні конкурентоспроможності країн ЄС, незважаючи на тенденцію до перерозподілу трудових ресурсів та доданої вартості до сфери послуг, залишається центральною, що й зумовлює необхідність удосконалення промислової політики ЄС [2, с.310].

Взагалі промислово розвинені країни закликають зараз до «промислового ренесансу» для подолання наслідків економічної кризи, вирішення питань небезпеки деіндустріалізації та запобігання наслідків економічних криз в майбутньому. Що стосується європейських країн, то Місія ООН з економічного зростання ґрунтується на визнанні того факту, що економіка Європи не може вижити без сильної та модернізованої промислової бази. Отже, вона представляє мету збільшення частки промисловості у ВВП до 20% до 2020 р. [11].

Взагалі під промисловою політикою ЄС розуміють широкий набір інструментів державного регулювання, застосування яких забезпечує зростання виробництва та конкурентоспроможності певного сектора/галузі або секторів/галузей економіки. Комісія ЄС визначає промислову політику як складову політики у сфері регулювання підприємництва, яка визначається як «сукупність заходів, спрямованих на формування бізнес-середовища, сприятливого для розвитку підприємств усіх організаційно-правових форм, розмірів, видів діяльності та регіонів» [17].

Але насправді роль промислової політики сьогодні зростає і змінюється. Необхідність створення передумов довгострокового економічного зростання в умовах формування світової системи глобалізму, особливо в умовах розгортання перманентної глобальної кризи, ставить перед Європейським Союзом завдання здійснення нової індустріалізації, визначення нових орієнтирів та формування сучасних механізмів промислової політики. Промислова політика таким чином має стати одночасно і дієвим інструментом післякризового відновлення економіки, і механізмом, що забезпечить нарощування потенціалу промислового виробництва як основи економічного зростання ЄС у XXI столітті.

Важливість та необхідність промислової політики для країн-членів підтверджується тим фактом, що вона почала формуватися на галузевому рівні ще до офіційного утворення ЄС – в рамках Договору про створення Європейського об'єднання вугілля та сталі (СОВС, 1951 р.). До 70-пр. XX ст. був закладений правовий і організаційний фундамент для проведення загальної широкомасштабної промислової політики ЄС. Проте фактично до 1990 р. в Союзі не існувало чітко визначеної та законодавчо врегульованої промислової політики. У цей період інституції ЄС обмежувалися переважно позицією спостерігача у промисловій сфері; було запроваджено

широку гаму статистичних порівняльних проектів, які пізніше було покладено на регулярну основу за допомогою щорічної публікації оглядів промислового виробництва, витрат на оплату праці, структурної та короткострокової підприємницької статистики тощо [2, с.290].

Активна розробка перспективної промислової політики з упором на розвиток провідних наукоємних галузей почалася по суті тільки у 90-х рр. ХХ ст. У 1990 р. Європейська Комісія розробила документ *«Промислова політика у відкритому конкурентному середовищі»* [18], в якому були сформульовані основні принципи промислової політики. Базовим принципом визначено політику «вільної торгівлі», а особливий пріоритет було надано розвитку високотехнологічних галузей [3].

Для успішної реалізації політики промислового зростання передбачено забезпечення п'яти основних передумов: конкурентного середовища без надмірної концентрації та несправедливих субсидій; стабільної та передбачуваної макроекономічної політики; збільшення обсягів інвестування в людський капітал; економічної конвергенції та соціальної згуртованості громадян ЄС; високого рівня захисту навколишнього природного середовища. Основними заходами, здатними каталізувати промисловий розвиток у ЄС, визначено: завершення формування Єдиного ринку; завершення розробки загальноєвропейських продуктових стандартів; лібералізація системи державних закупівель; усунення будь-яких національних кількісних обмежень; формування цілісного правового поля для бізнесу; стимулювання розбудови загальноєвропейських енергетичних, транспортних та телекомунікаційних мереж; проведення відкритої зовнішньоторговельної політики, яка базується на міжнародних нормах [2, с. 290-291]. У посланні також визначено чотири головні виклики для європейської промисловості, а саме: глобалізацію, зростання вартості праці та капіталу, необхідність поширення технологічних інновацій, а також важливість і необхідність вдосконалення людського капіталу [3].

У зв'язку із завершенням формування єдиного внутрішнього ринку ЄС в промисловій політиці Співтовариства запанував *новий підхід*, що характеризується акцентом на вільну конкуренцію в рамках відкритого ринку і застосуванням так званих горизонтальних заходів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва і впровадження передових технологій у всіх галузях промисловості. Цей підхід отримав відображення в *Маастрихтській угоді* (1992 р.), в якій вперше з'явився спеціальний розділ «Промисловість». Угода проголосила *головною метою промислової політики підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств Співтовариства*. Основними напрямками політики стали: створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва, особливо дрібного і середнього, прискорена реструктуризація промисловості; стимулювання співпраці між підприємствами, перш за все на доконкурентній стадії виробництва (НДДКР, доступ до фінансування); підтримка сучасних наукоємних галузей. Для досягнення поставленої мети було розроблено комплекс заходів: сприяння підвищенню прибутковості і зниженню витрат виробництва європейської промисловості; сприяння західноєвропейським фірмам в просуванні їх продукції на світовий ринок; більш активне використання на користь європейських виробників заходів боротьби з демпінгом, субсидуванням та іншими різновидами нечесної конкуренції в торгівлі товарами, дозволених правилами СОТ, і спроби добитися розповсюдження таких заходів на сектор послуг [10, с.126-127].

Проблема ефективності промислової політики ЄС знайшла своє відображення в наступних програмних документах Союзу. Значним імпульсом до подальшого розвитку промислової політики ЄС виступила *Лісабонська стратегія* (2000 р.), яка ставила за мету перетворити економіку Союзу на найбільш конкурентну економіку у світі й передбачала перехід до конкурентної, динамічної економіки, яка базується на знаннях. Фактично Лісабонська стратегія визначала місце і роль економіки ЄС у світовому господарстві як економіки знань, її міжнародну спеціалізацію на виробництві високотехнологічних продуктів, що неможливо без розвитку сучасної промисловості. В рамках Стратегії були визначені *нові напрями інноваційної політики*, а також – основні завдання стратегічної промислової політики, серед яких: отримання максимальної користі від інновацій на рівні держав-членів та рівні ЄС, формування сприятливого середовища для створення і розвитку інноваційних підприємств.

Отже з розвитком Європейського Союзу розвивалася і його промислова політика, віддзеркалюючи сутність та стратегічні завдання співтовариства, а зі зміною цілей співтовариства змінювалися й цілі промислової політики. Якщо спершу основною метою промислової політики ЄС було, в основному, *збереження промислової структури*, то з часом акцент перемістився на *забезпечення умов для справедливої і чесної конкуренції*. *Головною метою сучасної промислової політики ЄС* є підвищення конкурентоспроможності угруповання, а головним інструментом вважається створення таких умов для бізнесу, при яких дотримуються основні ринкові свободи і умови чесної конкуренції [3]. *Головними завданнями промислової політики ЄС* на сучасному етапі його розвитку виступають: покращення умов для підприємств, що значною мірою зорієнтовані на інвестування і які здатні до міжнародної конкуренції; зміцнення конкурентоспроможності європейської економіки за посередництвом підтримки досліджень і розвитку [19, с.147]. Відповідно до поставленої мети й визначених цілей формується політика Європейського Союзу по різних напрямках діяльності.

За період здійснення промислової політики ЄС спостерігається цілий ряд позитивних змін у різних напрямках: у багатьох секторах вдалося створити реально діючий спільний ринок, що призвело до структурних реформ, необхідних для створення нових можливостей для бізнесу, збільшення продуктивності праці й розширення ринку; істотний прогрес був також досягнуто у таких секторах, як телекомунікації, енергетика, транспорт. В той же час європейська промисловість має певні проблеми, основними з яких сьогодні виступають наступні:

– проблема ресурсів (згідно з дослідженням експертів Європейської Комісії щодо доступу ЄС до важливих для промисловості та сфери високих технологій сировинних мінералів, 14 з них були визнані критичними для Союзу);

- проблеми «старих» галузей (низька конкурентоспроможність чорної металургії, суднобудування, вугільної та текстильної промисловості);
- проблема продуктивності праці та підвищення ефективності виробництва (низькі темпи зростання продуктивності праці на європейських промислових підприємствах, їх відставання від американських та японських підприємств, недостатньо висока прибутковість та відносно великі витрати виробництва);
- проблема введення нової стратегії дослідження та інновацій (відставання європейської промисловості за цими показниками від американських);
- екологічні проблеми (недостатня екологічна спрямованість промисловості) тощо.

Окрім цього, законодавчі бар'єри і торговельні обмеження, а також структура управління окремих секторів заважають рівномірному функціонуванню єдиного європейського ринку. Потребують удосконалення фінансові умови для великого й особливо малого бізнесу, а саме, подальший розвиток і підвищення ефективності інтегрованих фінансових ринків. Частина проблем стосується загальноєвропейського ринку послуг, де спостерігається дуже великий розрив між стратегією інтегрованої європейської економіки і реальною ситуацією на цьому ринку. Крім того, істотно підривають конкурентоспроможність недосконалість законодавства щодо захисту інтелектуальної власності. Ще одним негативним фактором є відмінності в непрямому оподаткуванні, які можуть спотворювати внутрішньоевропейську торгівлю і фрагментувати ринок товарів і послуг [3].

Європейський Союз має лише обмежені повноваження в національних політиках енергетичної безпеки. Існують також суттєві прогалини та недопрацювання в податкових політиках: немає можливості встановити загальноєвропейський корпоративний податок; негармонізований податок на прибуток; корпоративний податок стосується не лише промисловості, а й сфери послуг, що матиме негативні наслідки, а саме – переміщення промисловості в країни Центральної та Східної Європи та посилення деіндустріалізації країн Західної Європи [20].

Проте головною проблемою європейської промисловості є зниження її конкурентоспроможності. Велика кількість накопичених проблем (високий рівень безробіття, низька інвестиційна активність, недостатній рівень розвитку інноваційної діяльності, що у сукупності призвело до зниження динаміки продуктивності праці та відставання за показником ВВП на душу населення від США та Японії) створює системний ризик утрати конкурентного статусу європейських компаній на світовому ринку. Саме тому, на думку експертів, розвиток і вдосконалення промислових систем країн-членів, координація національних програм і стратегій розвитку промисловості, ініціювання загальноєвропейських коопераційних промислових проєктів на потужній науково-технологічній базі, сприяння розвитку МСП, інвестування в інтелектуальний капітал – у цілому, спільна промислова політика ЄС – буде стрижнем стратегії розбудови суспільства, що базується на знаннях, у найближчі 7-10 років [2, с. 317-318].

З метою спрямування сучасної промислової політики ЄС на підвищення конкурентоспроможності промисловості ЄС створюються такі умови: сприяння структурній перебудові відповідно до науково-технічного прогресу; заохочення ініціативи і розвитку підприємництва, особливо малих і середніх підприємств; сприяння співпраці між підприємствами; стимулювання інноваційної політики, впровадження наукових досліджень і нової технології у виробництво [1, с. 220]. Промислова політика охоплює всі галузеві напрямки діяльності Євросоюзу, покликани прямо або непрямом підвищити конкурентоспроможність країн-членів [3].

Комісією ЄС розроблено методологію підвищення конкурентоспроможності європейської промисловості, яка включає три етапи: *аналіз, консультації та дії*. Базовим, *першим етапом* промислової політики ЄС є аналіз рівня конкурентоспроможності промисловості країн-членів ЄС, який дає змогу виявити сильні та слабкі сторони кожної галузі промисловості й на цій основі запропонувати адекватні заходи промислової політики як у галузевому, регіональному так і у функціональному аспектах (за ініціативою Європейської Комісії в 1996-1997 рр. була розроблена методологія оцінки умов і результатів діяльності різних секторів промисловості та окремих підприємств у порівнянні з найкращою світовою практикою (benchmarking), яка передбачає визначення ключових проблем, що впливають на конкурентоспроможність промисловості, і показників, за якими можна судити про прогрес або відставання Євросоюзу в даній області від його основних конкурентів. Йдеться, по суті, про багаторічну програму сприяння підвищенню якості промислових товарів, технологічних процесів і пов'язаних з промисловістю ділових послуг шляхом постійного моніторингу, розвитку самоконтролю, поліпшення інформаційної забезпеченості підприємств, підготовки кваліфікованого персоналу тощо [21, с. 129]). *Другий етап* – це консультації із зацікавленими сторонами, коли мають бути максимально враховані всі інтереси та обрані найбільш адекватні й ефективні інструменти, узгоджені з усіма зацікавленими сторонами. Надалі окреслене коло цілей та релевантний набір заходів проголошується у Посланні Комісії ЄС. *Третій етап* – практична реалізація цих заходів – може бути покладена на інституції Європейського Союзу або на уряди країн-членів [2, с. 292-293].

Існуючі проблеми європейської промисловості, а також нові глобальні виклики враховані при розробці стратегії «Європа-2020» (2010 р.) [22]. Як відомо, основними пріоритетами стратегії виступають інтелектуальне зростання, стійкий розвиток й інклюзивний розвиток. Кожна з цих складових містить напрями щодо удосконалення промислової політики ЄС. Так, в першій складовій як пріоритетний обрано напрям «Інноваційний Союз», в другій – «Промислова політика ери глобалізації», третя в якості пріоритету визначає «План з розвитку нових здібностей і збільшення кількості робочих місць».

Всі сім флагманських ініціатив, спрямованих на стимулювання прогресу, що запровадила Європейська Комісія, так чи інакше стосуються розвитку промисловості, проте три ініціативи спрямовані безпосередньо на її удосконалення:

– «Інноваційний Союз» (поліпшення умов і доступу до фінансування досліджень та інновацій, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності промислової продукції).

– «Ресурсоефективна Європа» (перехід до низьковуглецевої екологічно чистої економіки; підтримка використання відновлюваних джерел енергії, модернізація транспортного сектору тощо).

В рамках флагманської ініціативи визначено заходи, які необхідно запровадити на рівні ЄС: мобілізувати фінансові інструменти ЄС з метою зближення національного, державного і приватного фінансування; підвищити рівень використання ринкових інструментів; модернізувати транспортний сектор, тим самим підвищуючи його конкурентоспроможність; прискорити реалізацію стратегічних проектів з високою європейською доданою вартістю (міста, порти, логістичні платформи); розширити використання поновлюваних джерел енергії; сприяти розвитку інфраструктурних проектів, що мають важливе стратегічне значення для ЄС в Балтійському морі, а також в Балканському, Середземноморському і Євразійському регіонах; затвердити і реалізувати план дій щодо впровадження програми ефективного використання ресурсів (за підтримки малого та середнього бізнесу та домашніх господарств); розробити нове бачення структурних і технологічних змін, що дозволять ЄС досягти скорочення викидів.

Заходи, які необхідно запровадити на рівні держав-членів ЄС: поступово скасовувати екологічно шкідливі субсидії; оновити транспортну та енергетичну інфраструктуру; зосередити найбільшу увагу на міському транспорті, де має місце найбільша частина утворення викидів; використовувати оновлені експлуатаційні вимоги до будівництва для зменшення використання енергоресурсів, інвестувати в енергоефективність громадських будівель і в більш ефективну утилізацію; стимулювати використання енергозберігаючих приладів, які могли б підвищити ефективність в енергоємних секторах.

– «Промислова політика ери глобалізації» (покращення бізнес-клімату, особливо для малих та середніх підприємств; підтримка розвитку міцної індустріальної бази, здатної до конкуренції на світовому рівні).

Заходи, які необхідно запровадити на рівні ЄС: запровадити промислову політику, створюючи найкращі умови для збереження і розвитку сильної, конкурентоспроможної і диверсифікованої промислової бази в Європі, забезпечити підтримку переходу виробничих секторів з високим рівнем використання енергії на більш ефективне використання ресурсів; розробити горизонтальний підхід до промислової політики, що поєднує різні інструменти (наприклад, «розумне» регулювання, модернізовані державні закупівлі, правила конкуренції та норми); покращити бізнес-середовище, особливо для малих і середніх підприємств, у тому числі шляхом скорочення операційних витрат ведення бізнесу в Європі та сприяння недорогого доступу до фінансових ресурсів; сприяти реструктуризації секторів економіки через швидкий перерозподіл навичок; сприяти запровадженню технологій та методів виробництва, які знижують використання природних ресурсів, і збільшенню інвестицій в існуючі природні активи ЄС; сприяти інтернаціоналізації малих і середніх підприємств; створити умови, за яких транспорт і логістичні мережі дозволять промисловості на всій території Союзу мати реальний доступ до внутрішнього і міжнародного ринків; розробити ефективну космічну політику, щоб забезпечити вирішення деяких ключових глобальних викликів; підвищити конкурентоспроможність європейської туристичної галузі; переглянути правила підтримки переходу сервісних та виробничих секторів на використання енергозберігаючих технологій з метою поліпшення довгострокових перспектив конкурентоспроможності європейської промисловості; відновити стратегію ЄС щодо просування корпоративної соціальної відповідальності в якості ключового елемента в забезпеченні надійними трудовими кадрами і довіри споживачів.

Заходи, які необхідно запровадити на рівні держав-членів ЄС: покращити бізнес-середовище, у тому числі, шляхом закупівлі в державному секторі для підтримки інноваційних стимулів; поліпшити умови дотримання прав інтелектуальної власності; знизити адміністративне навантаження на компанії, а також поліпшити якість аналізу законодавчої бази; працювати в тісному співробітництві із зацікавленими сторонами в різних секторах економіки (бізнес, профспілки, науковці, неурядові організації, організації споживачів) для виявлення вузьких місць і розвивати загальний аналіз про те, як підтримувати сильну промислову і освітню бази та допомогти ЄС забезпечити глобальний сталий розвиток [23, с. 12-14].

Особлива роль у Стратегії відводиться **новій промисловій політиці ЄС**, у рамках якої здійснюватиметься подальша модернізація систем державних закупівель, державної підтримки й інших правил конкуренції, спрощення і інтернаціоналізація діяльності МСП, забезпечення ефективного доступу до єдиного ринку, розвиток європейської стандартизації, становлення інструментів для вирішення глобальних завдань і проектів, таких як «Галілео» і ГМЄД (Глобальна система моніторингу довкілля). «Стабільне економічне зростання, підвищення конкурентоспроможності європейських товарів і соціальної інтеграції європейських громадян повинні ґрунтуватися на розвитку нових екологічних технологій», – вказується у фінальній версії підсумкової заяви самміту, який затвердив Стратегію. Саме тому Євросоюз поставив перед собою завдання майже подвоїти інвестиції в розробку нових, перш за все «зелених» технологій з нинішніх 1,9% до 3% ВВП [24].

Значна увага приділена в Стратегії застосуванню *кластерної політики*, яка розглядається Союзом в якості ключового інструменту підвищення конкурентоспроможності галузей і регіонів, підвищення інноваційного потенціалу та економічного розвитку в середньостроковій і довгостроковій перспективі [3]. Взагалі в Європі розроблено цілу низку документів, які регулюють кластерну політику. На основі проведеного у 2003 р. широкомасштабного дослідження кластерних ініціатив у країнах ОЕСР (Global Cluster Initiative Survey) було розроблено «Зелену книгу кластерних ініціатив» (The cluster initiative Green Book), у якій було узагальнено досвід провідних європейських країн у створенні та розвитку кластерів конкурентоспроможності. У 2004 р. було роз-

роблено «Білу книгу кластерної політики» (The Cluster Policies White Book), у якій описано досвід здійснення кластерної політики та найважливіші виклики для її реалізації. На сьогодні метою Європи є побудова кластерів світового рівня, які посилять міжнародну економічну інтеграцію [15, с. 19].

Порівнюючи Стратегію «Європа-2020» з більш ранніми, «докризовими» програмними документами Євросоюзу, можна констатувати її більшу прагматичність, переважання економічних цілей над політичними, націленість на реальне підвищення глобальної конкурентоспроможності економіки Євросоюзу.

Нова роль промислової політики підтверджується й тим фактом, що конкурентоспроможність у сфері виробництва лежить в основі концепції сталого розвитку ЄС (про що йшлося у згадуваній вище Лімській декларації ЮНІДО). Єврокомісія розглядає сталий розвиток як гармонійний розвиток трьох напрямків: економіки, соціальної сфери та екології. Нехтування кожним із зазначених напрямків призведе до неможливості розвитку системи в цілому. Тому промислова політика, покликана забезпечити розвиток різних секторів економіки, займає особливо важливе місце в стратегії розвитку сучасного ЄС, про що свідчить розподіл видатків бюджету ЄС (табл. 2).

Таблиця 2

Структура видатків бюджету ЄС

Стаття	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
конкурентоспроможність	7,3	9,1	10,4	11,7	12,9	14,1	15,3	16,3
єдність	32,1	35,6	34,9	34,3	33,6	32,9	32,5	32,2
сільське господарство	36,2	32,6	41,7	40,6	39,5	38,5	37,5	36,5
сталій розвиток	10,2	10,2	10,3	10,3	10,2	10,1	9,9	9,8
безпека громадян	1,1	1,2	1,5	1,6	1,8	2,0	2,1	2,3
ЄС як глобальний партнер	9,3	8,5	8,8	9,0	9,4	9,7	9,8	9,9
адміністрація	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8

Джерело: [3].

Ефективна промислова політика створює такі умови, коли діяльність ЄС по інших напрямках також вносить свій внесок у підвищення конкурентоспроможності європейської промисловості. Промислова конкурентоспроможність залежить від політики, що проводиться в таких областях, як конкуренція, внутрішній ринок, освіта, торгівля, сталий розвиток, НДДКР, регіональний розвиток, макроекономіка, соціальна сфера і зайнятість, захист споживачів, охорона здоров'я та екологія. Тому головне завдання промислової політики полягає в координації, акумулюванні та максимізації результатів усіх перелічених вище напрямів.

Особлива увага приділяється сьогодні *підвищенню інноваційності європейської промисловості*. С цією метою на наднаціональному рівні було реалізовано кілька проектів з розвитку кооперації між інноваційними кластерами. Повинна бути інноваційною і промислова політика як така, наприклад, розробляти нові більш ліберальні інструменти регулювання, здатні дати промисловості велику свободу в пошуку власних технологічних рішень.

Значну увагу Єврокомісія приділяє *стимулюванню підприємництва*, особливо малого та середнього бізнесу, створенню нових і подальшому розвитку існуючих компаній цього сектора. У результаті малі й середні підприємства стали основою соціально-економічної моделі ЄС. На їх частку припадає близько 2/3 зайнятих і 60% доданої вартості. За своєю суттю й цілям промислова політика націлена на створення сприятливих умов для підвищення конкурентоспроможності виробництва, на невтручання держави у дію ринкових механізмів. Її інструменти відносно окремих компаній спрямовані на створення такого середовища, при якому малий і великий бізнес виявляв би більше ініціативи, впроваджував нові ідеї та розширював виробництво [3].

Як вже зазначалося, значна увага приділяється сьогодні в ЄС екологічним проблемам. В той же час одним з побічних ефектів індустріалізації є її значний вплив на навколишнє середовище. Немає такої країни, яка повністю вирішила б питання управління відходами, очищення води та забруднення навколишнього середовища. Однак досвід показує, що екологічно раціональне втручання в обробку промисловості може бути високо-ефективним і значно скоротити негативний вплив на навколишнє середовище.

У цьому контексті прагнення до інновацій і оптимізації технологічного процесу, суті всіх спроб модернізації промисловості, є важливим засобом розробки необхідних рішень для створення більш чистого виробництва, ефективного управління ресурсами, скорочення відходів і рівня забруднення. Сьогодні є технологічні можливості для більш чистого промислового виробництва. Стало можливим стимулювання «зеленої» промисловості з метою надання екологічно чистих товарів і послуг. Такі галузі промисловості самі по собі є стійким джерелом подальшої структурної диверсифікації, зайнятості, прибутку і добробуту. Більш того, прихильність до схем раціонального виробництва має економічний сенс, оскільки це скорочує відходи дорогих ресурсів та сприяє збільшенню рівня конкурентоспроможності. Також має місце необхідність збільшення енергоефективності обробної промисловості. Через те, що витрати енергії складають значну частину вартості виробництва, чиста енергія та енергоефективність поступово стають основними визначальними факторами економічної конкурентоспроможності та сталого зростання.

За таких умов перед європейськими країнами не стоїть більше необхідність вибору між ростом промисловості й забезпеченням сталого розвитку. Саме трансформація виробничих процесів і бізнес-моделей з урахуванням нових досягнень науки і техніки, впровадженням у виробництво передових технологій сприятиме вирішенню сучасних екологічних проблем [11].

Як видно з табл. 2, пріоритети видатків у бюджетах ЄС відображають зміни всередині самого Союзу і демонструють, як його політика фіксується у фінансових документах у грошовому виразі. У період 2007- 2013 рр. основним фінансовим інструментом промислової політики в ЄС була Рамкова програма конкурентоспроможності та інновацій (*Competitiveness and Innovation Framework Program*), в якій визначено три основні мети: сприяння зростанню міжнародної конкурентоспроможності європейських підприємств; формування інформаційного суспільства; сприяння використанню відновлюваних джерел енергії та зростанню енергоефективності [2, с. 305-306]. Кожна з визначених цілей була втілена у спеціальній програмі із відповідним бюджетом.

У бюджеті ЄС на 2014–2018 рр. однією з пріоритетних сфер видатків виступає сталий розвиток і робочі місця (дві інші – клімат і енергетика; глобальна Європа), який включає до себе такі напрями:

I. Дослідження та інновації (подвійне збільшення інвестицій в дослідження та інновації; поліпшення координації між державним і приватним сектором, між європейським, національним і регіональним рівнями; спрощення правил участі всіх джерел фінансування інновацій незалежно від походження; збалансований доступ до потужностей у державах-членах ЄС з нижчим рівнем доходів; механізми: підтримка стратегій національного та регіонального розвитку в рамках політики зближення ЄС або Європейської рамкової програми досліджень).

II. Європейська ініціатива щодо працевлаштування (підтримка соціальних груп або сфер політики, які інакше не отримували б або отримували недостатню підтримку; заохочення адаптивності та безперервного навчання у менш заможних державах-членах ЄС; реструктуризація та реорієнтація наявних інструментів (Європейського соціального фонду та програм безперервного навчання); збільшення кількості грантів на мобільність; інтеграція мігрантів: необхідність спільної міграційної політики; культурна взаємодія між громадянами ЄС).

III. Регулювання глобалізаційних процесів у Європі (політика зближення може сприяти досягненню цілей ЄС у сферах клімату, енергетики та довкілля; реорганізація видатків на підтримку конкурентоспроможності) [25, с. 26].

З усього вищесказаного можна зробити такі **висновки**:

1. За час існування ЄС відбувалася певна еволюція промислової політики, було розроблено ряд концепцій і програм підвищення ефективності промисловості, пристосування її до глобальних змін і викликів з боку конкурентів на глобальному ринку. Не всі ці концепції і програми були реалізовані повною мірою, ряд проблем досі залишаються не вирішеними (проблема ресурсів; проблеми «старих» галузей; проблема продуктивності праці та підвищення ефективності виробництва; проблема введення нової стратегії дослідження та інновацій; екологічні проблеми тощо) та вимагають нових підходів.

2. Промислова політика ЄС повинна сприяти структурній перебудові промисловості відповідно до науково-технічного прогресу, заохочення ініціативи і розвитку підприємництва, особливо малих і середніх підприємств, сприяння співпраці між підприємствами, стимулювання інноваційної політики, впровадження наукових досліджень і нової технології у виробництво.

3. За рівнем економічного розвитку, характером структури виробництва, масштабами економічної діяльності країни ЄС можна поділити на дві групи. Основний економічний потенціал регіону зосереджений у чотирьох високорозвинених промислових країнах – Німеччині, Франції, Великобританії та Італії, в яких зосереджено майже 50 % населення та 70 % сукупного ВВП. Інші держави належать до малих промислово розвинених країн, які посідають особливе місце в регіоні та світі через високий рівень спеціалізації на виробництві технічно складної, високоякісної продукції. Очевидно, що промислова політика повинна враховувати ці регіональні особливості.

4. Перед Європейським Союзом стоїть завдання постійного перегляду промислової політики, її адекватного реформування відповідно до глобальних цілей та стратегічних пріоритетів Союзу. Нова роль промислової політики полягає в тому, що вона повинна забезпечувати конкурентоспроможність європейської промисловості, сталий розвиток ЄС, зростання його місця і ролі в глобальній економіці. За таких умов промислову політику можна прирівняти до глобальної стратегії.

5. У посткризовому періоді мають бути закладені основи промислової політики, яка здатна забезпечити адекватне реагування держави на найважливіші виклики, зокрема, пов'язані зі світовими кризовими процесами, провідними тенденціями розвитку світової економіки – глобалізацією та постіндустріальною модернізацією. Поряд із глобалізацією ринків та конкуренції, європейська промисловість має бути готовою до викликів нової промислової революції.

6. Стратегічними орієнтирами промислової політики ЄС у XXI ст. мають виступати наступні:

– збільшення інвестиційної підтримки промислової політики, зростання її ролі у підвищенні конкурентоспроможності європейської промисловості на глобальному ринку, сприяння оновленню та модернізації матеріальної бази промисловості;

– посилення інноваційної складової промислової політики, удосконалення механізмів реалізації стратегічних напрямів інноваційної діяльності, реалізація ефективної політики стимулювання інновацій на промислових підприємствах, що сприятиме зростанню промислового виробництва та неоіндустріалізації європейської економіки;

– подальший розвиток кластерного підходу до розвитку промисловості, що дозволить поєднати науково-технологічний, інноваційний та виробничий потенціали промисловості з метою отримання значного синергети-

чного ефекту в економіці; перехід від галузевої до корпоративно-кластерної структури економіки, кластерної організації навчальної, наукової та виробничої діяльності сприятиме досягненню цілей промислової політики держави та забезпечить комплексний підхід до вирішення проблем соціально-економічного розвитку;

– трансформація виробничих процесів і бізнес-моделей з урахуванням нових досягнень науки і техніки, впровадження у виробництво передових ресурсозберігаючих технологій, широкий розвиток «зеленої» та енергоефективної промисловості як з метою охорони навколишнього середовища, так і з метою забезпечення стало-го розвитку і підвищення конкурентоспроможності європейської промисловості на глобальному ринку.

Реалізація названих стратегічних орієнтирів промислової політики ЄС сприятиме підвищенню конкурентоспроможності європейської промисловості, а отже – подальшому ефективному розвитку самого Європейського Союзу у XXI столітті, зростанню його ролі в глобальній економіці.

Список використаних джерел

1. Козак Ю.Г., Ковалевський В.В., Захарченко О.В. та ін. Міжнародні стратегії економічного розвитку: Навчальний посібник. – Київ, Аврор, 2011. – 262 с. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/220>.
2. Європейська інтеграційна політика: навч. посіб. / [А. М. Поручник, В. І. Чужиков, Д. О. Ільницький, О. А. Федірко]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. І. Чужикова. – К. : КНЕУ, 2010. – 451 [1] с.
3. Проблеми промисловості ЄС. – 2010. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.allbest.ru/>
4. Родионова И.А., Кокуйцева Т.В. Современные тенденции развития промышленности мира: Учебно-методическое пособие. – М.: Изд-во РУДН, 2012. – 60 с.
5. Сайт Мирового банка, 2011. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.worldbank.org.
6. По прогнозам Мирового банка (Interactive report, Global Economic Prospects 2011).
7. The global outlook in summary, 2009-2013. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.worldbank.org.
8. Growth will slow but remain robust. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.worldbank.org.
9. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навчальний посібник / А.О. Задоя, В. В. Білоцерківцев, О.О. Завгородня, Н.В. Рябцева, Г. М. Пилипенко; За ред. А. О. Задоя. – К. : Знання, 2007. – 332 с. – (Вища освіта XXI століття). – На укр. яз.
10. Международные стратегии экономического развития: Учеб. Пособие / Под ред. Ю.В. Макогона. – К.: Знання, 2007. – 461 с. – (Высшее образование XXI века).
11. Всеобщее устойчивое промышленное развитие. Достижение общественного благосостояния. Защита окружающей среды. Доклад ЮНИДО. – 2014. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unido.org/fileadmin/user_media_upgrade/Who_we_are/Mission/3641_0114-ISID-Brochure_RU-web.pdf.
12. Лимская декларация. Путь к достижению всеохватывающего и устойчивого промышленного развития. 15 Генеральная конференция ЮНИДО. Лима – Перу, 2-6 декабря 2013 г. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.unido.org/fileadmin/user_media_upgrade/Who_we_are/Structure/Policymaking_Organs/Lima_Declaration_RU_web.pdf.
13. Некипелов А.Д. Российская экономическая стратегия в условиях глобализации / В коллект. моногр. Экономическая теория в XXI веке – 2(9): Глобальное и национальное в экономике / Под ред. Ю.М. Осипова, В.В. Чекарева, Е.С. Зотовой. – В 2-х т. Т.1. – М.: Экономистъ, 2004. – 576 с.
14. Гнилитская Е.В. Формирование национальной конкурентоспособной стратегии развития в условиях глобализации // Российское предпринимательство. – 2005. – № 4 (64). – с. 13-20. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.creativeconomy.ru/articles/6977/>.
15. Промислова політика як чинник післякризового відновлення економіки України. – К.: НІСД, 2012. – 41 с. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.niss.gov.ua/public/.../prompolitika.pdf.
16. Основные принципы промышленной политики в развитых странах. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kommersant.ru/doc/866553>.
17. Commission Staff Working Paper «Towards Enterprise Europe: Work program for enterprise policy 2000-2005», SEC (2000) 771.
18. Commission of the European Communities «Industrial Policy in an Open and Competitive Environment: Guidelines for a Community Approach», COM(90)566 Final, November 16, 1990.
19. Громадська Н.А., Деріга В.В. Основні напрямки політики Європейського Союзу. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/252/9.pdf>.
20. Мачок С. В. Методологічний базис промислової політики Євросоюзу. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy/world-economy-and-international-economic-relations/3239-in-machok->.
21. Commission communication to the Council and Parliament «Benchmarking the competitiveness of European industry». October, 1996.
22. Europe 2020: a European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://europa.eu/press_room/pdf/complet_en_barroso007_-_europe_2020_-_en_version.pdf.
23. Європа 2020. Стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://fra.org.ua/uploads/media/file/0001/01/85c65ab6bada07f232e264f4d68d79ac8c9ee1a4.pdf>.

24. Саммит ЕС утвердил амбициозную стратегию «Европа-2020». – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rosbalt.ru/2010/06/17/746150.html>.
25. Фінансова перспектива ЄС на 2014-2018 роки: способи впливу. Звіт лютий 2010 (В.Гуменюк, К. Зарембо, А.Білоус). – 29 с. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.icps.com.ua/files/articles/55/95/MAFF_Ukr.pdf.
26. Жук М.В. Міжнародні стратегії економічного розвитку: Навч. посіб. / М.В.Жук, Т.В. Бауліна. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. – 348 с.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2015